

УДК 330.341.1

Фомін С.С.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовані сутність поняття «економічна глобалізація» та її наслідки для економік західних і пострадянських країн. Показано, що головним чинником успішного соціально-економічного розвитку пострадянських країн є посилення ролі держави в регулюванні економічних процесів

Ключові слова: економічна глобалізація, модернізація, державне регулювання економіки, деіндустриалізація, неолібералізм, протекціонізм, ринкова економіка, фінансіалізація, фінансово-економічна криза, державний сектор, іноземні інвестиції.

Фомін С.С. Социально-экономические последствия экономической глобализации.

В статье проанализированы сущность понятия «экономическая глобализация» и ее последствия для экономик западных и постсоветских стран. Показано, что главным фактором успешного социально-экономического развития постсоветских стран является усиление роли государства в регулировании экономических процессов.

Ключевые слова: экономическая глобализация, модернизация, государственное регулирование экономики, деиндустриализация, неолиберализм, протекционизм, рыночная экономика, финансализация,

финансово-экономический кризис, государственный сектор, иностранные инвестиции.

Fomin S. The Socio-Economic Consequences of Economic Globalization.

The article analyses the essence of the concept of «economic globalization» and its consequences for economies of the Western and post-Soviet countries. It was shown that the main factor of the successful socio-economic development of the post-Soviet countries is the strengthening of the role of a state in regulation of economic processes.

Keywords: *economic globalization, modernization, state regulation of economy, de-industrialization, neoliberalism, protectionism, market economy, financialization, financial and economic crisis, state sector, foreign investments.*

Постановка проблеми. Глобалізацію можна визначити як зростання взаємозв'язку і взаємозалежності між політичними, соціально-економічними, цивілізаційно-культурними і демографічними процесами, що відбуваються в різних країнах світу. Складовою частиною широкого поняття «глобалізація» є економічна глобалізація, яка є сучасним, більш високим ступенем процесу економічної інтернаціоналізації, який сопутерігається впродовж ХХ ст. Вона має свої як позитивні, так й негативні наслідки, які слід враховувати при підготовці соціально-економічних програм.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати такі наслідки, зокрема, вплив економічної глобалізації на соціально-економічні процеси, по-перше, в розвинених країнах Заходу, а, по-друге, – в менш розвинених країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впливу економічної глобалізації на соціально-економічні процеси в різних країнах світу є предметом вивчення багатьох дослідників. В своєму аналізі автор спирається на роботи таких зарубіжних авторів як М. Спенс, Г. Бассо, Ф. Магдофф, Дж.Б. Фостер, П. Бурас, С. Плученнік, Ю. Шульц, Г. Аппенцеллер, С. Меньшиков, Р. Інуї, Х. Кохама, С. Урата.

Виклад основного матеріалу. Сучасні міжнародні економічні відносини характеризуються процесами зростанням взаємозв'язку та взаємозалежності між економіками різних країн. Ці процеси набули нової якості під впливом інформаційно-комунікаційної революції, яка суттєво змінює характер міжнародних політичних і торговельно-економічних відносин. Зростання економічної взаємозалежності між різними державами можна визначити як економічну глобалізацію, яка має свої як позитивні, так й негативні наслідки,

причому, не тільки для менш розвинених країн, але і для економічно розвинених, зокрема, для країн Заходу. Позитивні наслідки економічної глобалізації мають обмежений характер і виражаються в тому, що вона дала поштовх процесам модернізації в низці менш розвинених країн (які зараз входять в групу так званих «нових індустріальних країн»), сприяла поглибленню міжнародного поділу праці, виробничої кооперації і спеціалізації, науково-технічному прогресу, посиленню міжнародного співробітництва в справі спільнотного розв'язання глобальних проблем (таких, наприклад, як екологічна, енергетична та продовольча проблеми), які неможливо повністю вирішити лише на національному рівні.

Негативним наслідком економічної глобалізації є те, що вона посилила розрив між рівнем розвитку і добробуту в розвинених країнах і країнах «третього світу», сприяла зростанню залежності менш розвинених країн від розвинених країн. В сучасному світі розвинені країни (а це, насамперед країни Заходу, Японія, Китай і в меншій мірі – деякі нові індустріальні країни Південно-Східної Азії), їх корпорації та банки справляють вирішальний вплив на характер і напрям більшості глобалізаційних процесів. В умовах економічної глобалізації ще більш інтенсивно продовжуються процеси концентрації та централізації капіталу, укрупнення транснаціональних корпорацій і банків, розширення мережі їх філій у різних країнах, в ході яких окремі галузі економіки формально незалежних країн фактично переходят під контроль ТНК або їх міжнародних альянсів. Можна сказати, що розвинені країни є активними суб'єктами глобалізації. Країни менш розвинені – це здебільшого пасивні об'єкти глобалізації. В світових торговельно-економічних відносинах більшість з них виконує функції постачальників сировини, напівфабрикатів і товарів трудомістких та екологічно шкідливих галузей в обмін на високотехнологічні промислові товари, що імпортуються із розвинених країн. Менш розвинені країни займають таким чином підлегле становище в міжнародних економічних відносинах, перебувають у міцній економічній залежності від розвинених країн і контролюваних ними міжнародних фінансових організацій. Економічна залежність неминуче призводить до залежності політичної, до фактичного обмеження національного суверенітету. Багато хто з таких менш розвинених країн втратили нині можливість самостійного визначення не тільки своєї зовнішньої, але й внутрішньої політики.

Проте, економічна глобалізація має негативні наслідки і для розвинених країн, зокрема, для країн Заходу. Саме світові глобалізаційні процеси дали

поштовх для розповсюдження на Заході ідей неолібералізму, які пропагували дерегуляцію економіки, зменшення ролі держави в економіці, скасування усіх перешкод на шляху руху товарів, капіталів та робочої сили. Саме валютно-фінансова політика західних країн по лібералізації руху капіталів призвела до відтоку капіталів в різні офшори, сприяла переведенню західного приватного капіталу в країни з більш дешевою робочою силою. Відносно високі розміри зарплати і соціальної допомоги в країнах Заходу, а також високі податки, накладені на корпорації і багаті верстви населення (необхідні для фінансування соціальних програм) зробили невигідним для приватного капіталу зберігати і тим більше розвивати там виробництво, зокрема, у трудомістких та інших традиційних галузях промисловості. Транснаціональні корпорації почали згортати виробництво безпосередньо в західних країнах і переносити своє виробничі потужності в країни з більш дешевою робочою силою, зокрема, у Китай, країни Південно-Східної Азії і Латинської Америки. В той же час в США, в країнах Західної Європи багато підприємств легкої, вугільної, металургійної, хімічної та інших трудомістких і екологічно «брудних» галузей промисловості були скорочені або закриті. В результаті, в західних країнах мала місце часткова деіндустріалізація, значно зросло безробіття. Сучасні високотехнологічні галузі, характерні для постіндустріальної західної економіки, поглинути усіх цих безробітних просто неспроможні [1, р.30-31].

Процес переведення значної частини виробництва в країни з дешевою робочою силою, втеча капіталів із західних країн в різні офшори призвели до різкого скорочення податків, що їх сплачує бізнес, що в свою чергу зменшує ресурси для проведення соціально-орієнтованої політики. Таким чином, економічна глобалізація сприяє тому, що західний капіталізм поступово втрачає свій соціально-орієнтований характер. В західних країнах виник вже цілий прошарок людей, які не можуть знайти ніякої роботи і живуть на мізерну соціальну допомогу. Деіндустріалізація змінює структуру зайнятості в західних країнах, де процент зайнятих в сфері послуг коливається в інтервалі від 70 до 80%, а в промисловості – в середньому 20% від загального числа працюючих. Слід відмітити такий тренд в економіці західних країн, як зменшення можливості для безробітних знайти постійне місце роботи. Підприємці все ширше використовують тимчасові форми зайнятості для своїх працівників, оскільки постійна форма зайнятості передбачає соціальні гарантії, невигідні для керівництва підприємств. Крім того, тимчасові робітники, в разі їх звільнення, як правило, не мають права на страховку по безробіттю. Тому практично в усіх західних країнах можна спостерігати зниження частки постійних, стабільних

трудових угод і збільшення кількості різних тимчасових форм зайнятості [2, р.222]. Відповідно, в усіх західних країнах скоротилася кількість членів профспілок, а значення і роль профспілок в політичному та суспільному житті різко впали.

Економічна глобалізація радикально змінила характер економічних криз, які є невід'ємною рисою сучасного капіталізму. Економічним кризам першої половини ХХ ст. передували періоди високих темпів зростання промислового виробництва, які закінчувалися кризою надвиробництва, перевищенням пропозиції товарів та послуг над попитом з боку населення. Заходи для подолання таких кризових явищ були спрямовані перш за все на державне стимулювання споживчого попиту та інвестування в національну промисловість. Натомість кризи епохи глобалізації, тобто останнього десятиріччя ХХ ст. і першого десятиріччя ХХІ ст., починалися в фінансовій сфері в умовах низьких темпів зростання у виробничому секторі, або навіть в умовах стагнації виробництва в США та інших західних розвинених країнах. Іншими словами, кризи епохи глобалізації – це перш за все кризи сучасної фінансової системи західного капіталізму, а економічні кризи – це наслідок криз фінансових. В умовах сучасного західного капіталізму питома вага фінансового сектору (фінансового продукту або фінансових послуг) в ВНП (особливо в ВНП США) значно перевищує питому вагу виробничого сектору, внаслідок чого будь-які кризові явища в фінансовій сфері призводять до суттевого скорочення темпів зростання ВНП і підсилюють стагнаційні тенденції в сфері реального виробництва. В сучасній економічній літературі цей процес позначається терміном «фінансалізація». Він означає сучасну стадію розвитку капіталістичної економіки, яка характеризується тим, що фінансовий сектор, первісною функцією якого було обслуговування реального виробничого сектору, перетворився на самостійну потужну силу, яка розвивається за власними законами і прибутковість якої значно перевищує прибутковість реального сектору. Зростанню значення фінансового сектору сприяють комп’ютерізація фінансових розрахунків, розробка нових фінансових інструментів (деривативи, опціони тощо). Всі ці фактори привели до того, що в США та інших західних країнах скоротилися стимули для інвестування в національний виробничий сектор, для якого стагнація стала вже хронічним явищем [3, р. 2-10]. Дуже часто інвестиції промислових корпорацій йдуть в фінансовий сектор, який, поряд з наданням конкретних фінансових послуг для обслуговування виробничих та побутових потреб, набуває все більш спекулятивного характеру. Можна сказати, що створення фінансових пірамід

(або фінансових «пузирів») є головним напрямом функціонування американського фінансового сектору, що несе з собою постійну загрозу виникнення нових фінансово-економічних криз. Крім того, іншою важливою причиною таких криз є безмежна емісія американського долару, його фактична монополія в більшості міжнародних розрахунків, колосальна зовнішня та внутрішня заборгованість США, величезний дефіцит бюджету та платіжного балансу цієї країни. Крім того, слід враховувати той факт, що ВВП США більш ніж на 70% складається з послуг, що означає, що реальних (тобто тих, що базуються на виробництві) активів для ліквідації величезної зовнішньої та внутрішньої заборгованості США немає. Необхідно вдаватися або до нових боргів, збільшуючи заборгованість США, або використовувати ресурси інших країн (особливо тих, чиї грошові одиниці міцно прив'язані до долару), збільшуючи, зокрема, доларову емісію. Тобто, в основі економіки США, в самому факті її «фінансалізації», і утриманні доларом статусу головної світової резервної валюти полягає потенційна можливість для нових фінансових «пузирів».

Можна сказати, що сучасні кризові явища в економіці західних країн поховали всі ілюзії стосовно «абсолютно вільного ринку», який сам по собі нібито здатний забезпечити сталій соціально-економічний розвиток. Неоліберальна економічна політика, яка пропагувала дегрегуляцію економіки, зменшення ролі держави в економіці, скасування усіх перешкод на шляху «вільного розвитку ринкових сил» довела свою повну неспроможність приборкати руйнівні наслідки такого «розвитку» і засуджена численними економістами із світовою відомістю. Зараз, в умовах економічної стагнації, західні країни повертаються до методів активного державного втручання в економічні процеси, ще більше посилюють державну кредитно-фінансову допомогу своїм національним підприємствам та банкам, проводять політику торгового протекціонізму. Характерним прикладом є економічна політика, яку почала проводити адміністрація президента Д.Трампа, спрямована на відродження національної промисловості США, її реіндустріалізації, що виражається в зменшенні податків, введення протекціоністських мит в зовнішній торговілі (зокрема, на сталь та алюміній) з метою надати переваги національним виробникам, вимогах переглянути умови торгівлі з країнами ЄС, з Китаєм, іншими новими індустріальними країнами. Проте, на шляху цієї політики можуть виникнути значні перешкоди. По-перше, така політика не узгоджується з правилами Світової організації торгівлі, по-друге, інші країни, зокрема, Китай, також готові у відповідь ввести протекціоністські бар’ери на

шляху американських товарів, що може призвести до значних негативних наслідків для економіки США.

Слід також зауважити, що в умовах глобалізації кейнсіанські методи державного регулювання економіки не можуть проявити в повній мірі свою колишню ефективність, оскільки зростання ролі монополій та олігополій (як форм організації діяльності провідних транснаціональних корпорацій) в західних економіках, зменшує значення фактору конкуренції та негативно впливає на стимули для інвестування в реальний сектор, сприяє регулярному виникненню фінансово-економічних криз. Крім того, в західних країнах державне регулювання економіки дуже часто є інструментом, за допомогою якого великі фінансові і промислові корпорації реалізують свої приватні інтереси. Основні важелі економічної, політичної та інформаційної влади в цих країнах зосереджені в руках відносно нечисленної еліти. Іншими словами, фактично має місце свого роду приватизація держави крупним приватним бізнесом. Про тісне зрошення держави і великого приватного бізнесу в західних країнах свідчать і такі факти, як перехід керівників великого приватного бізнесу з приватних корпоративних структур на роботу в урядові органи і зворотно, необхідність солідної грошової підтримки з боку приватного бізнесу при обранні в парламент, фінансування приватним бізнесом політичних партій, лobbіювання і прийняття законів, вигідних великому капіталу. В таких умовах змусити транснаціональні корпорації працювати насамперед у своїй країні, не переводити капітали і підприємства в інші «більш дешеві» країни, іншими словами, керуватися не своїм бажанням отримати максимальний прибуток, а інтересами своєї власної країни, західні уряди, в умовах пануючої неоліберальної глобалістської доктрини «вільного руху капіталів», не завжди можуть. Тим більше, що в сучасних умовах корпоративний капітал в значній мірі втратив національний характер, усе більш інтернаціоналізується і виражає інтереси не стільки своєї національної економіки, скільки інтереси міжнародних транснаціональних корпорацій.

Одним з негативних проявів економічної глобалізації є те, що вона затримує високотехнологічний розвиток менш розвинених країн. Це яскраво видно на прикладі нових членів Євросоюзу. Якщо розглядати ЄС як приклад економічної глобалізації на регіональному рівні, то можна дійти висновку, що саме членство цих країн в Євросоюзі не дозволяє їм створити самостійну високотехнологічну, дійсно інноваційну економіку. Як відомо, розвинені країни Заходу, Китай, нові індустріальні країни створили свої високотехнологічні економіки перш за все завдяки активному державному регулюванню

економічних процесів, державної підтримки своїх національних товаровиробників, політиці торгового протекціонізму. Крім того, вони використовували заходи валютного і фінансового контролю, зокрема, заходи, спрямовані на регулювання курсів національних валют з метою підвищення експорту та відповідного зниження дефіциту торговельного і платіжного балансів. Всі ці заходи нові, менш розвинені члени Євросоюзу використовувати не мають права, оскільки в межах Євросоюзу діє принцип повної свободи для пересування товарів, капіталів і робочої сили, діє багато правових актів, спрямованих на підпорядкування національного законодавства законодавству ЄС, на уніфікацію економічних, технічних, екологічних і санітарних стандартів в різних країнах Євросоюзу, які не завжди враховують специфічні, місцеві особливості різних країн, що нерідко призводить до того, що правила ЄС перетворюються на перешкоду соціально-економічному розвитку.

Численні економісти і політики в країнах Центральної Європи відмічають, що вступ їх країн до Євросоюзу привів не тільки до позитивних, але й до яскраво виражених негативних наслідків. Так, наприклад, польський політолог П.Бурас відмічає: «Ерозія консенсусу в Польщі щодо питань, які стосуються Європи і світу, викликана таким найважливішим чинником, як переконання, що сучасна модель європейської інтеграції (наприклад, обмежувальні правила щодо захисту навколишнього середовища, енергетична політика, правила конкуренції, які заважають появі великих національних підприємств) блокує прогрес і не дає можливості створити нову, власну модель економіки в Польщі»[4, s. 190].

Експерти польського дослідницького Інституту ім. Собеського стверджують, що сучасна модель розвитку, на якій базується включення Польщі в процес європейської інтеграції, залежить від іноземних інвестицій та кон'юнктури в більш розвинених країнах і що Євросоюз нав'язує Польщі такі правила, які заважають обрати шлях такої модернізації, яка б базувалася на інноваціях, а не на імітації західної моделі. Польські експерти роблять висновок, що «європеїзація може навіть закріпити нашу залежність та периферійне місце на карті Європи»[4, s. 189].

Німецький економіст Ю. Шульц відносить країни Центральної Європи, які стали новими членами Євросоюзу, до категорії «периферійного капіталізму», відмічаючи, зокрема, що «причиною цього є те, що формування національних прибутків та інвестицій в цих країнах все ще не може відбуватися самостійно. Ці країни залежать від припливу капіталів із-за кордону. В міжнародному поділі праці ці країни перш за все є ринками збуту для продукції

з країн-«старих» членів Євросоюзу, а також резервуаром дешевої робочої сили»[5, s. 47]. Аналогічних поглядів дотримується польський економіст С. Плученік, а також деякі інші західні економісти, які розглядають економіки країн так званої «Вишеградської четвірки» (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина) як економіки, чиє зростання залежить, головним чином, від іноземних прямих інвестицій. Такі економіки мають дуже слабку власну інноваційну базу, усі важливі технології і технічні досягнення надходять в ці країни з більш розвинених країн. Як відмічає С. Плученік, що хоча така модель залежності від прямих інвестицій транснаціональних корпорацій має певні переваги (оскільки саме ТНК забезпечують збут продукції, яка виробляється в їх філіалах в «залежніх» країнах), проте, при цьому завжди існує загроза конкуренції з боку азіатських країн з більш вигідними умовами для ведення бізнесу, куди транснаціональні корпорації можуть переорієнтувати свої інвестиції. За думкою С. Плученіка, Польща та інші члени «Вишеградської четвірки» знаходяться в так званій «пастці середнього доходу». Це означає, що завдяки іноземним прямим інвестиціям та фінансовій допомозі із структурних фондів Євросоюзу ці країни досягли суттєвого покращення рівня життя, досягли «середнього доходу», забезпечили відповідне зростання ВВП, проте вони не в змозі досягти такого економічного, науково-технічного і технологічного рівня розвитку і такого доходу, які є притаманними найбільш розвиненим країнам світу. Причиною цього, відмічає С. Плученік, є те, що «їх інноваційна система слабо розвинена і вони не мають достатньо фізичного і людського капіталу, щоб конкурувати з більш багатими і розвиненими країнами в галузі виробництва високотехнологічної продукції. Інакше кажучи, вони неспроможні генерувати інновації в достатньому обсязі» [6, S.69-70].

С. Плученік висловлює думку, що членство в Євросоюзі робить неможливим використання в Польщі моделі капіталізму, яка передбачає більш активне державне регулювання економіки, відмову від неолібералізму, тобто моделі державного капіталізму, яка забезпечила економічний і технологічний прогрес в нових індустріальних країнах. Таке використання призвело б до конфлікту з Єврокомісією, яка звинуватила б Польщу в порушенні законодавства Євросоюзу [6, s. 80-81]. Зараз це можна бачити на прикладі Польщі і Угорщини, праві націоналістичні уряди яких намагаються проводити більш суверенну соціально-економічну і міграційну політику, що викликає різко негативну реакцію з боку Єврокомісії. Така реакція не дивна, адже в межах Євросоюзу відбуваються процеси, які загрожують його подальшому існуванню. Це, насамперед, Брексіт, а також зростання впливу партій

євроскептичної спрямованості, які бажають або вийти з ЄС, або, в кращому випадку, перетворити його в якусь досить аморфну асоціацію повністю незалежних, суверенних країн.

Все це робить дуже проблематичним подальше розширення ЄС. Зараз Македонія, Албанія, Чорногорія і Сербія мають офіційний статус «кандидатів в члени Євросоюзу», а Боснія і Герцеговіна та Косово – статус «потенційних кандидатів в члени Євросоюзу». Нещодавно Європейська комісія запропонувала, у відповідності до Стратегії для Західних Балкан, прийняті Сербією та Чорногорією в члени ЄС вже в 2025 р., а Македонію, Албанію, Боснію-Герцеговіну та Косово пізніше, з огляду на їх успіхи у справі досягнення критеріїв ЄС, необхідних для вступу. Проте, така пропозиція не знайшла підтримки з боку більшості членів ЄС, зокрема, з боку Німеччини та Франції, президент якої Е.Макрон заявив, що спочатку необхідно провести глибоку реформу самого Євросоюзу з метою зміцнити і поглибити інтеграцію між членами ЄС [7]. Німецький політолог Г.Аппецеллер пише з цього приводу: «В більшості балканських держав процвітає корупція та злочинність, політичні структури не відповідають демократичним, правовим критеріям, свобода преси та слова існує здебільшого на папері. Внаслідок балканських війн в 1991-2001 рр. відношення між деякими з цих країн характеризуються взаємною ненависттю. Цілком імовірно, що в разі вступу цих країн в Євросоюз всі ці регіональні проблеми негативно вплинутимуть на стан справ в центральній і південній частині Євросоюзу». Г.Аппецеллер при цьому посилається на негативні наслідки для Євросоюзу, пов’язані з прийомом до ЄС Болгарії та Румунії. В цих країнах, відмічає він, «не було воєнних конфліктів, але прийом Болгарії і Румунії до ЄС призвів до соціальних потрясінь. Країнам Західної Європи не вдалося повністю інтегрувати малокваліфікованих трудових мігрантів з цих країн. Це можна бачити по ситуації в німецьких містах» [8].

В цьому зв’язку невизначеність Євросоюзу по відношенню до України, Молдови та Грузії можна пояснити таким фактором, як побоювання західноєвропейських лідерів, що подальше розширення ЄС може привести до ще більшого зниження його ефективності як організації, до зростання міграційних потоків з нових членів ЄС в Західну Європу. Крім того, в разі прийому в члени Євросоюзу нових, менш розвинених країн вони мають право на отримання фінансової допомоги із структурних фондів ЄС. Основними платниками в ці фонди є Німеччина і деякі інші західноєвропейські країни, які переживають серйозні фінансові труднощі і не готові нести додатковий фінансовий тягар. До того ж, такий важливий платник, як Великобританія,

знаходиться в процесі виходу з ЄС і припинить сплачувати внески в ці фонди, що неминуче призведе до зменшення можливостей ЄС надавати допомогу менш розвиненим членам в колишньому розмірі. Периферійний тип соціально-економічної системи є властивим багатьом країнам «третього світу», які є сировинними придатками розвинених держав, а також більшості пострадянських країн. Периферійний капіталізм характеризується неоліберальною економічною політикою, орієнтацією, головним чином, на приватний сектор, зовнішньою відкритістю внутрішнього ринку, відсталістю виробничої і науково-технічної бази, колосальним розривом у доходах між правлячою бюрократією і олігархічною буржуазією – з одного боку, та іншим населенням – з другого, політичною та економічною залежністю від розвинених країн.

Існування капіталізму в пострадянських країнах показало, що домінування приватної власності не забезпечило підвищення ефективності виробництва, не сприяло його технологічній модернізації. Дуже часто приватизація призводить до погіршення роботи підприємств, зниження їх ефективності, спрощення асортименту і нерідко – до банкрутства та закриття підприємств. В багатьох випадках державні підприємства, що ще збереглися, виявилися більш спроможними до освоєння нових технологій та виробничого інвестування. Якщо реформи в нових індустріальних країнах Південно-Східної Азії були спрямовані на досягнення соціально-економічного і науково-технічного прогресу шляхом запозичення найбільш ефективних економічних моделей і адаптування їх до місцевих умов, то в більшості пострадянських країн економічні реформи із самого початку орієнтувалися на неоліберальну економічну модель. Економічне зростання в цих країнах не супроводжувалося відповідним економічним і науково-технічним розвитком і прогресом. Економічне зростання у найбільш розвинених пострадянських країнах – це, по-перше, зростання видобутку природних ресурсів, левина частка яких йде на експорт, а по-друге, зростання в традиційних індустріальних галузях, що використовують значною мірою застарілу енергоємну, високовитратну технологію, експортують на світовий ринок переважно напівфабрикати. Якщо використовувати терміни діалектики, то в даному випадку кількісне зростання не приводило до виникнення нової якості економіки. Більш того, спостерігаються процеси соціально-економічної деградації пострадянських країн, все більшого зростання науково-технічного відставання як від розвинених західних країн, так і від нових індустріальних країн, нарastaючої нестачі кваліфікованої робочої сили внаслідок міграційного відтоку на

заробітки за кордон, а також руйнування системи науки, професійної та технічної освіти.

Надії на іноземні інвестиції як засіб високотехнологічного розвитку пострадянських країн не віправдалися. Домінуючим об'єктом іноземного інвестування в пострадянських країнах є оптова і роздрібна торгівля, тобто інвестиції, спрямовані на створення торгових фірм і підприємств для продажу на їх внутрішніх ринках вже готових імпортних товарів. Потім йдуть інвестиції в розробку природних ресурсів, харчову промисловість, традиційні трудомісткі галузі. Іноземні корпорації не передають менш розвиненим країнам унікальні високі технології. Частіше всього передається застаріла технологія «вчорашинього дня» або ж будуються підприємства, на яких здійснюється збирання вже готових комплектуючих, виробництво яких здійснюється в самих країнах-інвесторах. Негативним наслідком прямих іноземних інвестицій, особливо інвестицій великих транснаціональних корпорацій, є те, що іноземні підприємства, створені в тій або іншій країні, маючи у своєму розпорядженні величезні кошти, можуть створити потужну конкуренцію місцевим національним компаніям і підприємствам, видавити їх з внутрішнього ринку.

В пострадянських країнах приватний капітал (як національний, так й іноземний) не йде у високотехнологічні галузі з довгостроковим виробничим циклом, високими ризиками щодо майбутньої рентабельності та можливостей збуту високотехнологічних товарів. Таке становище речей можна пояснити тим, що в умовах «відкритої економіки», тобто низьких митних тарифів на імпорт (що призводить до насичення внутрішніх ринків іноземними товарами), приватний бізнес в пострадянських країнах не має стимулів вкладати кошти у високотехнологічні галузі виробництва у себе на батьківщині. В цьому зв'язку, відомий російський економіст С. Меньшиков, характеризуючи представників російського бізнесу, відмічав, що «російський капіталіст, як правило, орієнтується на надшвидке збагачення, його мало цікавлять підприємства і проекти, які потребують довгострокових інвестицій з тривалим строком віддачі, він бажає максимуму прибутку в короткостроковому аспекті. Це неминуче породжує тенденцію до захоплення високоприбуткових ніш, до монополізму, до технічного застою» [9, с. 8]. Ці слова С.Меньшикова можна віднести на рахунок більшості членів «бізнес-еліт» пострадянських країн.

Таким чином, приватний сектор, який виник в пострадянських країнах внаслідок хижацької приватизації, не став тим фактором, який міг би забезпечити створення сучасної високотехнологічної і процвітаючої економіки в цих країнах. Единий засіб для них провести модернізацію, скоротити

постійно зростаючий економічний і технологічний відрив від розвинених держав – це задіяти державні важелі регулювання та інвестування економіки з метою використання та мобілізації всіх національних ресурсів розвитку, зокрема, шляхом введення жорсткого валютно-фінансового контролю, спрямованого на припинення відтоку капіталів за кордон, ліквідацію в країні офшорного бізнесу, а також на посилення державної підтримки своїх національних товаровиробників, субсидуючи експорт і обмежуючи некритичний імпорт. Зокрема, зразком для пострадянських країн могла б бути модель державного капіталізму, який є характерним для нових індустріальних країн. Ця соціально-економічна модель забезпечила швидкий економічний розвиток Японії в 1950-70 рр. минулого століття, а пізніше – Південної Кореї, Малайзії, Тайваню, Китаю. Досвід країн Східної Азії свідчить про те, що весь процес створення їх сучасної конкурентоспроможної промисловості, їх широкий вихід на світові ринки відбувалися в умовах найактивнішого державного регулювання і загальнонаціонального планування [10, р.2-25]. В умовах глобалізації зміщення і розвиток державного виробничого сектору може бути запорукою того, що країна не втратить своєї економічної незалежності. Крім того, в умовах глобалізації, загострення екологічної і ресурсної кризи поняття «ринкова економіка» набуває зовсім іншого змісту, ніж у період відносно вільного доступу до світових непоновлюваних ресурсів. «Чисто» ринкова економіка можлива лише теоретично, за умови абсолютно вільного доступу до таких факторів виробництва, як земля та природні ресурси. Коли в результаті зростання населення та невинно зростаючих темпів споживання виникає загроза нестачі землі, коли більша частина природних ресурсів буде вичерпана, попит на них зросте, і ці фактори виробництва неминуче стануть об'єктом суворого державного регулювання. Таким чином, роль держави в економічному житті в майбутньому повинна ще більше зростати, якщо людство бажає подолати екологічні загрози його існуванню. Сучасна ринкова модель з її орієнтацією на безмежне зростання споживання повинна поступитися місцем такій моделі, в якій ще більше посилиться роль державного регулювання і соціалізації економіки.

Список використаних джерел і літератури

1. Spence M. The Impact of Globalization on Income and Employment / Michael Spence // Foreign Affairs. 2011. Vol.90. № 4. P. 28-41.

2. Basso G. The Effects of the Recent Economic Crisis on Social Protection and Labour Market Arrangements Across Socio-Economic Groups // Intereconomics. Review of European Economic Policy. 2012 Vol. 47. № 4. P.217-223.
3. Magdoff F., Foster J. B. Stagnation and Financialization // Monthly Review. New York. 2014. Vol. 66. № 1 P. 1-24.
4. Buras P. Vor einer historischen Probe // Osteuropa 2016. Heft 1-2. S.177-190.
5. Schulz J. Peripherer Kapitalismus // Osteuropa. 2010. № 6. S.47-60.
6. Plociennik S. Auswege aus Polens Entwicklungsfalle // Osteuropa 2016. Heft 6-7. S.67-81.
7. Casdorff S.-A. Macron bestimmt den Gang der Diskussion // Der Tagesspiegel. 18.04.2018. URL: <https://www.tagesspiegel.de/politik/casdorffs-agenda-macron-bestimmt-den-gang-der-diskussion/21186418.html>
8. Appenzeller G. Als hätte man aus der letzten Osterweiterung nichts gelernt // Der Tagesspiegel. 06.02.2018. URL: <https://www.tagesspiegel.de/politik/eu-beitritt-von-serbien-und-montenegro-als-haette-man-aus-der-letzten-osterweiterung-nichts-gelernt/20929596.html>
9. Меньшиков С.М. Анатомия российского капитализма. М. : «Международные отношения», 2004. 428 с.
10. Inoue R., Kohama H., Urata S. Industrial Policy in East Asia. Tokyo, Japan External Trade Organization (JETRO), 1993. 276 p.